

Вербальні маркери мови ворожнечі в медійному просторі воєнного часу

Наталія Піддубна

доктор філологічних наук, головний науковий співробітник, лабораторія почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0331-0496>, e-mail: piddubnan71@gmail.com

Віталій Переяслов

кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник, лабораторія почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3262-1210>, e-mail: vitalypereyaslov@ukr.net

Оксана Русанова

науковий співробітник, лабораторія почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0342-9223>, e-mail: ksusharusanova73@gmail.com

Здійснено комплексний аналіз феномена мови ворожнечі як соціолінгвістичного явища, що активно функціонує в сучасному політичному та медійному дискурсах; визначено екстралінгвальні чинники функціонування мови ворожнечі.

Ключові слова: мова ворожнечі; стереотипізація; дегуманізація; поляризація.

За останнє десятиліття сучасна лінгво-експертологія збагатилася низкою термінів, що стали головними. Поміж них передовсім зазначимо термін «мова ворожнечі», що, з одного боку, перебуває в активному обігу й у фокусі уваги сучасних досліджень, проте, з іншого боку, має певні лакуни, з якими стикаються експерти-практики під час розв'язання таких, зокрема, питань, як розпалювання різного роду ворожнечі, наприклад, у соціальних мережах чи ЗМІ.

Насамперед маємо на увазі проблему, з одного боку, розмежування свободи слова та, з другого боку, потребу в захисті прав певних осіб,

груп від дискримінації, переслідувань і насильства, оскільки надмірне обмеження порушує права людей на вільне висловлення думки, що зафіксовано у ст. 34 Конституції України [1].

Уже усталено під терміном «мова ворожнечі» розуміють публічні висловлювання, які виражають ненависть або заклик до насилля щодо людини або групи людей на підставі расових, релігійних або інших ознак.

Актуалізація мови ворожнечі відбувається передовсім на основі протиставлення «свій / чужий», «я / інші», «ми / вони» та ін., де перший компонент опозитивної пари має позитивну оцінку, тоді як другий — винятково

негативну. У дописах у соціальних мережах певні етнічні, расові, релігійні й мовні групи вербалізовано як «інші» і «відповідальні» за руйнування соціальної, культурної та політичної сфер суспільства.

Для досліджуваних текстів характерними є стереотипізація та дискримінація в украї негативній, огидній, ненависницькій манері через пряму демонізацію, інколи з уживанням ненормативної лексики та принизливих висловлювань. Продуктивною й поширеною в таких дописах автори називають дегуманізацію через порівняння з конкретними тваринами, що є мовним маркером формування та вербалізації ненависті («всушныє свиньи», «свиновоинство», «порки из ВСУ»).

Як небезпечне соціокультурне явище мова ворожнечі не лише певним чином формує суспільні настрої, а й поглиблює наявні конфлікти та розбіжності між різними громадськими групами, як-от щодо мобілізації («копы-ухылянты», «ухиллеса», «ухылянты в форме», «ТЦКуны»), Президента України й української влади загалом («Хотел ее (войну) Зеленский, хотела вот эта власть, которая с этого сей час имеет деньги, для которых это бизнес просто», «Наркет хочет большой войны и травливает Европу и США»), щодо мовного питання («Русский и украинский языки, что касается скорости их использования,— это как SSD и HDD. Мова — неудобство и отставание!»), релігійних, зокрема конфесійних, уподобань («К какому страшному обстоятельству

себя подвела Римо-Католическая церковь!!! Потому что они ее довели до состояния языческого общества! До хаоса! Там уже Христа нет!!!») тощо.

Унікальність феномена мови ворожнечі зумовлена його інтегрованим характером, базується на упередженнях, дискримінації та стереотипізації, за якої актуалізується низка стереотипних схем, настанов (власне упереджень). Атрибути, які складають стереотип, переважно мають риси (як позитивні, так і негативні) характеру учасників аутгруп, тоді як упередження є негативною настановою до певної групи, а дискримінація — несправедливим ставленням до людей через те, що вони є членами певної групи.

Мова ворожнечі виявляється на більшості мовних рівнів, передовсім на лексичному, який представлений актуалізацією принизливих та образливих епітетів («бабери», «виродженці», «засомбовані», «салоопитеки», «всучки» тощо), ярликів («євронікчемство», «русофобству-ющая нечисть», «жидобандеровцы» тощо) або стилістично маркованих елементів («хлопи», «свидомиты», «щевмерлики» тощо), негативно конотованих новотворів лексичних і семантичних новотворів («укрофашисти», «просрочений президент», «Верховна Зрада», «зелёная шобла»).

Синтаксичний рівень представлений конструкціями, що містять агресивну або ультимативну емотивність, яка увиразнює позицію та категоричність автора: здебільшого це можуть

бути риторичні питання (*«Хто винен у війні на території України? Сатанинська єврейська секта “Любавичський хабат”»; «Ви готові мовчати, щоб завтра Ваші діти і безмозглих, кончених “слуг уроду”, були рабами, як раввінам треба, щоб прийшов їх “Мошіах?”»; «И не стыдно ли Великой евро-Украине?»*), імперативні конструкції (*«Либо мы их, либо они нас, славян»*), стверджувальні конструкції (*«Вся эта самостийность не есть ни убеждение, ни любовь к родному краю — это есть несколько особый комплекс неполноценности: довольно большие вождения и весьма малая потенция — на рубль амбиции и на грош амуниции»; «Зазомбированность, тупость и безмозглость большей части населения Украины подтверждаются этими самыми назначениями иностранцев в ее правительство. Так и понятно, что сами-то украинцы ни на что не способны. Все эти иностранцы в украинской власти и прочие зарубежные соглядатаи»*), кличні речення (*«сатанинська єврейська секта “Любавичський Хабат” — терористична організація!»*) тощо.

Уживання таких мовних маркерів прагматично спрацьовує на мету комунікації — визначити конкретного винуватця (у сучасному медіапросторі такими винуватцями найчастіше є ТЦК та СП, Президент В. Зеленський, український уряд, євреї тощо), що в політичному дискурсі дає змогу відвернути увагу від реальних політичних фігурантів.

Основними механізмами поширення мови ворожнечі є: а) соціальні

мережі, унаслідок алгоритмів яких поширення певної інформації охоплює все більшу аудиторію, особливо такої, яка базується на тригерних для суспільства питаннях (наприклад, проведенні мобілізаційних заходів, ухваленні непопулярних законодавчих актів); б) актуальні масмедіа, які діють в Україні, що усвідомлено чи мимоволі сприяють поширенню мови ворожнечі, висвітлюючи лише новини з певним акцентом, що продукує привернення уваги аудиторії; в) соціокультурні тренди, меми й інтернет-культура.

В умовах воєнного стану мова ворожнечі стала ефективним знаряддям для актуалізації уваги адресатів, посилення наявної поляризації та дискредитації опонентів. Саме тому цей феномен застосовують задля формування негативного образу певної політичної постаті, групи або організації.

Функціонування мови ворожнечі в політичному дискурсі сприяє:

- політичній поляризації (поглиблює наявні протиріччя, розколює суспільство, створює враження непереборних обставин тощо, спродукованих діями «інших», тоді як «свої» є носіями найвищих духовних цінностей і людяності);
- дискредитації опонентів (допомагає знеславлювати своїх опонентів, підриваючи їхню легітимність і авторитет у населення);
- мобілізації до дії (заклики до протестів, демонстрацій і навіть насильницьких акцій, що

виявляються в гучних заявах, які створюють відчуття невідкладної загрози та потреби у вчиненні рішучих дій).

Отже, мова ворожнечі є складним, диференційованим явищем, що відіграє значну роль у сучасному політичному дискурсі. Лінгвальні ознаки мови ворожнечі (а саме: уживання специфічної лексики, синтаксису та прагматичних стратегій тощо) сприяють ефективності цього інструменту в руках політичних і релігійних діячів.

Термін «мова ворожнечі» перебуває в розвитку, що продукує його різні тлумачення, репрезентовані в інтегрованості природи останнього як явища онтологічної реальності. Однак базовими є його два компоненти: негативне значення вираження та обов'язкова адресація. Екстралінгвальна база мови ворожнечі в масмедіа репрезентована низкою соціально-політичних, психолого-культурологічних, комунікативних, правових та етичних чинників, склад яких є плинним і мін-

ливим, оскільки він суголосний швидкозмінюваній політичній ситуації.

Лінгвістичні аспекти досліджуваного феномена детерміновані цілим комплексом наук: прагмалінгвістикою, когнітивною й структурною лінгвістикою, лінгвостилістикою, наукою про дані та цифровими гуманітарними науками загалом.

Самобутність функціонування мови ворожнечі корелює з цілою мережею мовних і позамовних чинників, які є визначальними щодо її розвитку, трансформаційних змін тощо. Безпосередньо лінгвістичний аналіз мови ворожнечі потребує інтегрованої, міжпредметної методології, у межах якої буде актуалізовано поліпарадигмальний підхід з низкою лінгвальних та екстралінгвальних чинників.

Перелік джерел посилання

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.10.2025).